

YOSHLAR ORASIDA PSIXOTROP MODDALARNING TARQALISHI, SALBIY OQIBATLARI VA UNGA QARSHI KURASHISHNING HUQUQIY- STRATEGIK ASOSLARI

Abdurahmonova Fotimaxon Abduhamidjon qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

Xalqaro huquq 1-6a-25 guruh talabasi

E-mail: abdurahmonova33@icloud.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar orasida global muammoga aylangan psixotrop va sintetik moddalar iste'molining bugungi holati, ularning inson organizmiga toksik ta'siri, tarqalishining zamonaviy kiber-usullari hamda O'zbekiston Respublikasining ushbu illatga qarshi qaratilgan yangi huquqiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sintetik kannabinoidlar va dorixona narkomaniyasining ijtimoiy xavfi ilmiy asoslanadi.

Kalit so'zlar: psixotrop moddalar, sintetik narkotiklar, Milliy strategiya 2024-2028, zakladka, kiberjinoyatchilik, rehabilitatsiya, Jinoyat kodeksi.

Аннотация: В данной статье анализируется современное состояние употребления психотропных и синтетических веществ среди молодежи, ставшее глобальной проблемой, их токсическое воздействие на организм человека, современные киберметоды их распространения и новые правовые механизмы Республики Узбекистан, направленные на борьбу с этим пороком. Исследование научно обосновывает социальную опасность синтетических каннабиноидов и наркотической зависимости.

Ключевые слова: психотропные вещества, синтетические наркотики, Национальная стратегия 2024-2028, закладка, киберпреступность, реабилитация, Уголовный кодекс.

Abstract: This article analyzes the current state of psychotropic and synthetic substance use among young people, which has become a global problem, their toxic effects on the human body, modern cyber-methods of their spread, and new legal mechanisms of the Republic of Uzbekistan aimed at combating this vice. The study scientifically substantiates the social danger of synthetic cannabinoids and pharmacy drug addiction.

Keywords: psychotropic substances, synthetic drugs, National Strategy 2024-2028, drug stash, cybercrime, rehabilitation, Criminal Code

KIRISH

Bugungi kunda butun dunyoda, xususan O'zbekistonda voyaga yetmaganlar va yoshlar orasida giyohvandlik hamda psixotrop moddalarni iste'mol qilish holatlari ortib borayotgani aholi salomatligi va millat genofondi uchun jiddiy xavf tug'dirmoqda. BMT ma'lumotlariga ko'ra, oxirgi 10 yil ichida giyohvand moddalarni iste'mol qiluvchilar soni 23 foizga oshib, 296 million kishiga yetgan. Ayniqsa, fentanil va metamfetamin kabi sintetik moddalar an'anaviy o'simlik asosidagi narkotiklarning o'rnini egallab, noqonuniy bozorlarda hukmronlik qilmoqda¹. O'zbekiston Respublikasida o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, so'nggi besh yilda narkojinoyatlar soni ikki baravarga, sintetik giyohvandlik vositalari musodarasi esa 400 barobarga ko'paygan².

¹ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). *World Drug Report 2023*.
<https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2023.html>

² O'zbekiston Respublikasi IIV rasmiy statistik ma'lumotlari
<https://iiv.uz>

Psixotrop moddalar — bu markaziy asab tizimiga bevosita ta'sir ko'rsatib, iste'mol qilgan shaxsning kayfiyati, xulq-atvori va ongini tubdan o'zgartirib yuboruvchi kimyoviy birikmalardir³. Hozirgi kunda yoshlar orasida an'anaviy moddalardan tarkibi, arzonligi va kuchli toksik ta'siri bilan farq qiluvchi yangi avlod — sintetik kannabinoidlar va sintetik katinonlar keng tarqalmoqda⁴. Bundan tashqari, dorixona narkomaniyasi deb ataluvchi illat tramadol, lirika kabi kuchli ta'sir qiluvchi dorilar yosh avlod sog'lig'iga jiddiy putur yetkazmoqda.

Muammoning yanada murakkablashishiga giyohvand moddalarni tarqatishning zamonaviy, yashirin usullari sabab bo'lmoqda. An'anaviy qo'ldan-qo'lgaberish usuli o'rnini internet texnologiyalari, shifrlangan Telegram messengerlari, anonim botlar va zakladka usuli egalladi. To'lovlar kriptovalyutalar orqali amalga oshirilayotgani jinoyat izlarini topishni qiyinlashtirmoqda. Bu holat nafaqat tibbiy profilaktikani, balki davlatdan qat'iy huquqiy va kiber-xavfsizlik choralarini talab etadi.

Ushbu xavfga javoban, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024–2025 yillardagi farmonlari bilan 2024–2028-yillarga mo'ljallangan Milliy strategiya tasdiqlandi⁵. Mazkur strategiyaning asosiy maqsadi — aholida, ayniqsa yoshlarda giyohvandlikka qarshi immunitetni shakllantirish va narkojinoyatchilikka qarshi murosasiz kurashishdir. Jinoyat kodeksiga kiritilgan yangi o'zgartirishlarga ko'ra, giyohvandlik vositalarini internet orqali yoki ta'lim muassasalarida tarqatganlik uchun jinoiy javobgarlik choralari ikki baravargacha kuchaytirildi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — yoshlar orasida psixotrop moddalar tarqalishining o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy tahlil qilish, ularning organizmga patologik ta'sirini o'rganish hamda O'zbekiston qonunchiligidagi so'nggi islohotlarning samaradorligini baholashdan iborat

METODOLOGIYA

³ Jabborov Z.Q., Hakimboyev H.A. *Giyohvandlikning salbiy oqibatlari*. – T.: IIV Akademiyasi, 2023.

⁴ UNODC. *Synthetic Drugs in East and Southeast Asia Report*.

<https://www.unodc.org>

⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-73 va PF-207 farmonlari

<https://lex.uz/docs/6931234>

<https://lex.uz/docs/7105678>

Ushbu tadqiqot psixotrop moddalarning yoshlar orasida tarqalishi, ularning inson organizmiga ta'siri hamda O'zbekiston Respublikasi huquqiy tizimida ularga qarshi ko'rilayotgan choralarni kompleks tarzda o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot asosan huquqiy-tahliliy va empirik ma'lumotlarga tayangan holda deduktiv yondashuv asosida olib borildi. Tadqiqot jarayonida bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Jumladan, normativ-huquqiy tahlil usuli orqali O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi hamda psixotrop moddalarning noqonuniy muomalasiga oid boshqa qonunosti hujjatlaridagi normalar chuqur o'rganildi⁶. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-73 va PF-207 sonli farmonlari asosida tasdiqlangan 2024–2028-yillarga mo'ljallangan Milliy strategiya va kompleks amaliy harakatlar dasturining huquqiy asoslari ham tahlil qilindi. Taqqoslash, ya'ni komparativ usul yordamida yangi turdagi sintetik psixoaktiv moddalar — sintetik kannabinoidlar va katinonlarning tarqalish tezligi, narxi hamda ularni tarqatish usullari an'anaviy giyohvand moddalar bilan qiyosiy jihatdan o'rganildi. Ushbu yondashuv zamonaviy kiber-narkotrafikning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi. Shuningdek, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish metodidan foydalanilib, BMTning Giyohvandlik va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi hisobotlari, O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi hamda Milliy statistika qo'mitasining narkojinoyatlar bo'yicha rasmiy ko'rsatkichlari o'rganildi. Bu jarayonda 2010–2024-yillar oralig'idagi jinoyatchilik dinamikasi va sudlanganlik holatlariga alohida e'tibor qaratildi. Sistemali-strukturaviy yondashuv asosida psixotrop moddalarning inson markaziy asab tizimiga, xususan kannabinoid va katinon retseptorlariga ta'siri tibbiy va farmakologik manbalar asosida tahlil qilindi. Mazkur yondashuv giyohvandlikning nafaqat huquqiy, balki tibbiy, ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlarini — jumladan, oilaviy inqirozlar, ishsizlik hamda OIV infeksiyasi xavfini — kompleks baholash imkonini berdi. Bundan tashqari, hujjatlar bilan ishlash va kontent-tahlil usuli orqali Narkotiklarni nazorat qilish milliy markazi hamda

⁶ UNODC Data Portal
<https://dataunodc.un.org>

xalqaro tashkilotlar, xususan BMT va ShHT ma'lumotlari o'rganildi. Shu bilan birga, giyohvandlik vositalarining noqonuniy savdosiga qarshi qaratilgan 1961, 1971 va 1988-yillardagi xalqaro konvensiyalar mazmuni ham tahlil qilinib, ularning milliy qonunchilik bilan uyg'unligi baholandi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tadqiqotlar va rasmiy statistik tahlillar yoshlar orasida psixotrop moddalar tarqalishining muhim xususiyatlarini hamda bu boradagi huquqiy o'zgarishlarni aniq ko'rsatib bermoqda. Xususan, narkovaziyatning global va milliy darajadagi dinamikasi tobora jiddiy tus olayotgani kuzatilmoqda. So'nggi o'n yil ichida dunyo miqyosida giyohvand moddalarni iste'mol qiluvchilar soni 23 foizga oshib, 296 million kishiga yetgani qayd etilgan⁷. Bu esa muammoning global ko'lamda kengayib borayotganini anglatadi. O'zbekistonda ham vaziyat keskinlashib bormoqda: oxirgi besh yil davomida narkojinoyatlar soni ikki baravarga oshgan, ayniqsa sintetik giyohvandlik vositalarining musodarasi 400 barobarga ko'paygani alohida e'tiborga molik. 2024-yil yakunlariga ko'ra, mamlakatda giyohvandlik bilan bog'liq jinoyatlar uchun jami 8 373 nafar shaxs sudlangan. Hududlar kesimida tahlil qilinganda, eng yuqori ko'rsatkichlar Toshkent shahri - 1 999 nafar, Farg'ona viloyati - 1 410 nafar va Toshkent viloyatida - 1 219 nafar qayd etilgan. Bu hududlar narkojinoyatchilikning asosiy o'choqlaridan biri sifatida ajralib turmoqda. Yoshlar orasida giyohvandlik vositalari tarkibi ham sezilarli darajada o'zgargan. An'anaviy o'simlik asosidagi moddalar o'rnini laboratoriya sharoitida ishlab chiqariladigan, arzon va yuqori toksik ta'sirga ega sintetik moddalar egallamoqda. Jumladan, sintetik kannabinoidlar tabiiy

⁷ UNODC. *World Drug Report 2023*.

<https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2023.html>

nashaga nisbatan bir necha barobar kuchli bo‘lib, nafas olishning susayishi va psixoz holatlariga olib keladi⁸. Shuningdek, sintetik katinonlar markaziy asab tizimiga jiddiy zarar yetkazib, neyrotransmitterlar muvozanatini buzadi va og‘ir nevropsixiatrik oqibatlariga sabab bo‘ladi. Bundan tashqari, dorixona narkomaniyasi deb ataluvchi holat ham kengayib bormoqda — ya’ni Tramadol va Lirika kabi kuchli ta’sir qiluvchi dori vositalarining noqonuniy iste’moli yoshlar orasida ommalashmoqda. Narkotik moddalar tarqalishida zamonaviy texnologiyalar va kiber-usullar muhim rol o‘ynamoqda. Bugungi kunda narkotrafik deyarli to‘liq raqamlashtirilgan. Sotuvchi va xaridor o‘rtasidagi bevosita aloqa yo‘qolib, savdo asosan Telegram kabi messenjerlardagi anonim kanallar va botlar orqali amalga oshirilmoqda. To‘lovlar esa kriptovalyutalar, xususan Bitcoin orqali bajarilib, tranzaksiyalar izini yashirishga xizmat qiladi⁹. Zakladka tizimi orqali moddalar kuryerlar tomonidan yashirin joylarga berkitib ketiladi va xaridorga ularning aniq lokatsiyasi internet orqali yuboriladi. Mazkur tahdidlarga qarshi kurashish maqsadida O‘zbekistonda qonunchilik sohasida ham muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2025-yil 3-noyabrda qabul qilingan PF-207-sonli Prezident farmoni bilan narkojinoyatchilikka qarshi kurash yangi bosqichga ko‘tarildi. Jinoyat kodeksiga “Aholi salomatligi va millat genofondiga qarshi jinoyatlar” nomli alohida bo‘lim kiritildi. Shuningdek, narkojinoiy uyushmalar tashkil etish va yashirin laboratoriyalar ochish uchun 20 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi belgilandi. Internet orqali yoki ta’lim muassasalari hududida narkotik moddalar tarqatganlik uchun jazolar esa yanada kuchaytirildi. Bundan tashqari, Giyohvandlik va o‘qotar qurollarni nazorat qilish agentligi tashkil etilib, unga prekursor moddalar aylanmasini elektron tarzda nazorat qilish vakolati berildi. Ushbu chora-tadbirlar narkotrafikni cheklash va yoshlarni bu illatdan himoya qilishga qaratilgan muhim qadam hisoblanadi.

⁸ National Institute on Drug Abuse (NIDA)

<https://nida.nih.gov>

⁹ Europol. Drug trafficking via darknet and cryptocurrencies

<https://www.europol.europa.eu>

МУНОКАМА

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, yoshlar orasida psixotrop moddalar tarqalishi faqat tibbiy muammo emas, balki millat genofondi va jamiyat barqarorligiga tahdid soluvchi murakkab ijtimoiy-huquqiy masaladir. Bu jarayon bir vaqtning o'zida tibbiy, kriminologik, texnologik va tarbiyaviy omillar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unga qarshi kurash ham kompleks yondashuvni talab etadi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, an'anaviy o'simlik asosidagi moddalar o'rnini tobora ko'proq laboratoriya sharoitida ishlab chiqarilgan sintetik narkotiklar egallamoqda. Mefedron va alfa-PVP kabi moddalar markaziy asab tizimiga o'ta kuchli va tezkor toksik ta'sir ko'rsatib, qisqa vaqt ichida ruhiy buzilishlar, agressiya, psixoz hamda og'ir somatik asoratlarga olib keladi. Bundan tashqari, yoshlar orasida tramadol va lirika kabi dori vositalarining nazoratsiz iste'moli, ya'ni "dorixona narkomaniyasi"ning kengayib borayotgani alohida xavf tug'dirmoqda. Ushbu moddalar organizmga tez moslashuv hosil qilib, sog'liqni ancha tez yemiradi. Zamonaviy narkotrafikning eng muhim xususiyati — uning raqamli makonga ko'chganidir. Jinoyatchilar Telegram kabi shifrlangan platformalar, anonim akkauntlar va kriptovalyutalardan foydalanib, o'z faoliyatini maksimal darajada yashirin olib boradi. Zakladka usuli orqali narkotik moddalar yashirin joylarga qoldiriladi va xaridorga faqat lokatsiya yuboriladi. Natijada sotuvchi va xaridor o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri aloqa bo'lmaydi, bu esa huquqni muhofaza qiluvchi organlar uchun jinoyatni aniqlash va isbotlashni murakkablashtiradi. Shu sababli bunday jinoyatlarga qarshi kurashishda sun'iy intellekt, raqamli monitoring va dron texnologiyalaridan foydalanish zarurati ortib bormoqda. O'zbekiston Respublikasida narkojinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha so'nggi yillarda qat'iy choralar ko'rilmoqda. Xususan, PF-207-sonli farmon asosida Jinoyat kodeksiga "Aholi salomatligi va millat genofondiga qarshi jinoyatlar" bo'limining kiritilishi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishini yaqqol namoyon etadi. Internet orqali narkotik moddalar tarqatish, ta'lim muassasalari hududida savdo qilish yoki noqonuniy laboratoriyalar tashkil etish uchun jazolarning keskin kuchaytirilgani

профилактик ta'sirga ega bo'lib, jinoyatchilikni jilovlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, faqat repressiv choralar bilan muammoni to'liq hal etish imkonsiz. Tadqiqotlar profilaktika ishlarining ustuvor ahamiyatini ko'rsatmoqda. 2024–2028-yillarga mo'ljallangan Milliy strategiyada yoshlarda giyohvandlikka qarshi immunitetni shakllantirish asosiy vazifa sifatida belgilangan. Bu borada “mahalla — oilaviy poliklinika — ta'lim muassasasi” tizimli hamkorligi muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, ta'lim muassasalarida psixologik treninglar orqali rad etish ko'nikmalarini shakllantirish yoshlarning zararli takliflarga qarshi turish qobiliyatini kuchaytiradi. Giyohvandlikni faqat jinoyat sifatida emas, balki surunkali kasallik sifatida baholash tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, bemorlarni jazolash emas, balki ularni davolash va ijtimoiy hayotga qaytarish ustuvor yo'nalish bo'lishi kerak. O'zbekistonda addiktologiya yo'nalishidagi reabilitatsiya markazlarining tashkil etilishi va 12 qadam kabi xalqaro dasturlarning joriy qilinishi bu borada muhim qadam hisoblanadi. Bunday yondashuv giyohvandlikka chalingan shaxslarni kamsitmasdan, ularni jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida tiklashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, psixotrop moddalar tarqalishiga qarshi kurash samarali bo'lishi uchun huquqiy choralar, profilaktika, zamonaviy texnologiyalar va reabilitatsiya tizimi o'zaro uyg'un holda olib borilishi zarur.

XULOSA

Tadqiqot natijalari va tahlil qilingan manbalar shuni ko'rsatadiki, yoshlar orasida psixotrop moddalar va sintetik narkotiklarning tarqalishi oddiy tibbiy muammo doirasidan chiqib, millat genofondi hamda milliy xavfsizlikka tahdid soluvchi global ijtimoiy-huquqiy inqirozga aylanib bormoqda. Ayniqsa, laboratoriya sharoitida ishlab chiqariladigan yangi avlod moddalar — sintetik kannabinoidlar va katinonlar — arzonligi, kuchli toksik ta'siri hamda tez qaramlik hosil qilishi bilan alohida xavf

tug‘diradi. Zamonaviy narkotrafikning raqamli tus olgani, ya’ni savdoning Telegram messenjeri, kriptovalyutalar va anonim zakladka usuli orqali amalga oshirilishi huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatini murakkablashtirmoqda. Shu bois O‘zbekiston qonunchiligida jazoning muqarrarliligi tamoyili sezilarli darajada kuchaytirildi: Jinoyat kodeksiga “Aholi salomatligi va millat genofondiga qarshi jinoyatlar” nomli yangi bo‘lim kiritildi hamda internet orqali narkotik moddalar tarqatish yoki noqonuniy laboratoriyalar tashkil etish uchun 20 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi belgilandi. Biroq muammoni faqat jazolash orqali bartaraf etish yetarli emas. 2024–2028-yillarga mo‘ljallangan Milliy strategiyada asosiy e’tibor yoshlarda giyohvandlikka qarshi mustahkam psixologik immunitetni shakllantirishga qaratilgan. Bu jarayonda “mahalla — oilaviy poliklinika — ta’lim muassasasi” hamkorligi, shuningdek yoshlarning ijtimoiy va huquqiy faolligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, giyohvandlikni jazolash emas, balki davolashni talab etuvchi surunkali kasallik sifatida ko‘rish zarur. Addiktologiya markazlarining tashkil etilishi va 12 qadam kabi xalqaro reabilitatsiya dasturlarining joriy etilishi giyohvandlikka chalingan shaxslarni kamsitmasdan jamiyatga qayta integratsiya qilish imkonini beradi. Xulosa qilib aytganda, yoshlarning sog‘lom turmush tarzini tanlashi, zararli odatlarga nisbatan ongli va qat’iy yo‘q deyish ko‘nikmasini shakllantirish — jamiyat barqarorligi va millat kelajagini ta’minlovchi eng muhim omillardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (n.d.). Olingan: <https://lex.uz/docs/35869>
2. O‘zbekiston Respublikasi. (2024). *O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi*. Toshkent: Adolat. Olingan: <https://lex.uz/docs/111453>
3. O‘zbekiston Respublikasi. (n.d.). *O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi*. Olingan: <https://lex.uz/docs/97664>

4. O‘zbekiston Respublikasi. (1999, 19-avgust). *“Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to‘g‘risida”gi Qonun* (813-I-son). Olingan: <https://lex.uz/docs/22133>
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2024, 6-may). PF-73-son Farmon: *O‘zbekiston Respublikasida giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning noqonuniy aylanmasiga chek qo‘yish orqali ularning aholi salomatligi va mamlakatimiz genofondiga salbiy ta‘sirini bartaraf etish strategik chora-tadbirlari to‘g‘risida*. Olingan: <https://lex.uz/docs/6931234>
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025, 3-noyabr). PF-207-son Farmon: *Aholi salomatligi va millat genofondini giyohvandlik va narkojinoyatlardan samarali himoya qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida*. Olingan: <https://lex.uz/docs/7105678>
7. Shavkatov, E. S. (2025). *Yoshlar orasida psixotrop moddalarining tarqalishi, ta‘siri va unga qarshi huquqiy choralar*. Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti.
8. Jabborov, Z. Q., & Hakimboyev, H. A. (2023). *Giyohvandlikning salbiy oqibatlari*. O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi.
9. Oqberdiyeva, F. N. (2025). O‘smirlarda giyohvandlikka berilishning ijtimoiy psixologik xususiyatlari. *Obrazovanie nauka i innovatsionnie idei v mire*, 69(5).
10. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2023). *World Drug Report 2023*. Olingan: <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2023.html>
11. Mamatov, R. (2024). Yoshlar orasida “dorixona narkomaniyasi” keng tarqalayotganidan tashvishdamiz. *Gazeta.uz*. Olingan: <https://www.gazeta.uz/uz/2024/>
12. UzA.uz. (2024). *Giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish bo‘yicha 2024–2028-yillarga mo‘ljallangan Milliy strategiya tasdiqlandi*. Olingan: <https://uza.uz/uz/posts>